

De kunsten van Hannah Arendt

Lezing i.c.m. workshop door
Joop Berding (www.joopberding.com)
en Hanke Drop

22 augustus 2025

ISVW Leusden Arendt Summerschool

Introductie

- Korte kennismaking
- U en de kunst(en) – de kunst(en) en u
- De ‘esthetische ervaring’
- Programma van vanmiddag: Arendt en de kunsten
- Drie tekstfragmenten (in reader): van Arendt en van de docenten

1. Een 'vergeten' aspect

- De kunsten: een wat vergeten aspect van Arendts oeuvre
- Ingrediënten:
 - maken
 - denken
 - actor(en) en toeschouwer(s)
 - moderne/actuele kunst

2. Maken

- *homo faber*
- kunstenaars maken kunstvoorwerpen: geen politieke handeling, wel politieke betekenis
- zonder kunstenaars zou het verhaal van de mens(heid) niet overleven
- wereldstichting

3. Denken

- kunstwerken als producten van reïficatie
- transformatieproces: de ervaring van het denkende ego neemt bezit van kunstwerken en verandert ze in dingen: deze transformatie geeft ze betekenis; transfiguratie; metamorfose – echter: tegen een bepaalde prijs
- denken is nutteloos, net zoals de kunst nutteloos is

4. Actor(en) en toeschouwer(s)

- dissensus: sensus communis/common sense versus solitaire toeschouwer
- de toeschouwer(s) als mede-actor(en)?
- ‘participatio’ (Gadamer)
- de wereld doet, via het kunstwerk, een appel op de toeschouwer/-hoorder. En wat is jouw antwoord daarop?

- Relativering van het onderscheid tussen actor en toeschouwer
- Implicaties voor kunstbeschouwing en kunsteducatie

5. Moderne en actuele kunst

- de Grote Kunstenaars bij Arendt
- actuele kunst: ontheemding, ontworteling en vervreemding – en Arendt..?
- vragen ...

**“Everything is
art. Everything is
politics.”**

Ai Weiwei

Leidy van Leeuwen

‘Verlies raakt mij. Ik zie foto’s in de krant van vluchtelingen of beelden op televisie. Die raken mij, ze raken in de eerste plaats mijn hart. Dat geraakt worden brengt associaties op gang, er begint een denkproces, over vorm, inhoud en materiaal. Vervolgens zet ik mijn handen aan het werk. Ik probeer de grote thema’s in mijn werk klein te houden en zacht. Kunst is voor mij een kwestie van hart, hoofd en handen, in die volgorde.’

[interview 4-12-2023]

DRENKELINGE I.

LEIDI VAN LEEUWEN, 2018

Werk van Narges Mohammadi

- ‘*Alle kunst is politiek. Maar ‘politieke kunst’ is vaak oppervlakkig. Kunst wordt niet verondersteld te herhalen wat je al weet. Ze wordt geacht vragen te stellen.*’

- Kutlug Ataman

6. Arendt als dichter en als dichterlijk denker

- Arendts poëzie – een Fremdkörper binnen haar oeuvre (?)
- We bespreken enkele gedichten (in Duits en in vertaling – dit is een workshop binnen de lezing)

Des Glückes Wunde
heisst Stigma, nicht Narbe.
Hiervon gibt Kunde
Nur Dichters Wort.
Gedichtete Sage
ist Stätte, nicht Hort.

De wond van het geluk heet stigma, niet litteken.
Alleen het woord van de dichter kan ons hierover vertellen.
Poëtische legende is een plaats, geen toevluchtsoord.

[Ohne Titel]

Ich bin ja nur ein kleiner Punkt
nicht grösser als der schwarze
der dort auf dem Papiere prunkt
als Anfang zum Quadrate.

Wenn ich mich sehr erweitern will,
beginn ich sehr zu klecksen,
mit Stift und Feder, Blei und Tint
die Umwelt zu behexen.

Doch bin ich nur ein kleiner Punkt
nicht einmal gut geraten,
wie der auf den Papieren prunkt
Aas Anfang zu Quadraten.

[1947]

- De uitdrukking ‘dichterlijk denker’
- Arendts fenomenologie als ‘dichterlijk denker’
 - Haar gebruik van literatuur (belletrie)
 - Arendts ‘fenomenologie’
 - Metaforen en ‘overdrijving’

7. Afronding

- De poging om toegang te krijgen tot wat eigenlijk on(be)noembaar is, maakt de kern van kunst uit.
- Reacties en vragen.

Meer lezen?

- Berding, J. (2024). *Het gepassioneerde leven van Hannah Arendt. Liefde, vriendschap en de wereld*. Antwerpen/'s-Hertogenbosch: Gompel & Svacina.
- Drop, H. & Berding, J. (2025). Dat wat niet gezegd en niet verbeeld kan worden tóch zeggen en verbeelden. Hannah Arendts over de kunsten en makerschap. In Kinneging, A. et al., *Hannah Arendt. Mens & maatschappij in meervoud* (pp. 213-224). Eindhoven: Damon.
- Bijdragen van Berding en Drop over Arendt en de kunsten in het onlinemagazine *Loving Geopolitics Magazine*, december 2023: <https://www.lovinggeopolitics.nl/> (online 21-12-2023)
- www.joopberding.com/Arendt

Meer luisteren/kijken?

- <https://tjipcast.nl/filosofie/kan-schoonheid-een-onderwijsideaal-zijn/>
met Joop Berding en Hanke Drop (podcast/video op YouTube)
- Podcast over 'Wij vluchtelingen' van Hannah Arendt, met Hanke Drop, Oumar Barry en Joop Berding
: <https://open.spotify.com/episode/3eFGiK51mAN9lpooVC9OTs?si=d3f99453c95f4734>